

Г Е Р М А Н
ГЕССЕ

ГРА В БІСЕР
СПРОБА ОПИСУ ЖИТТЯ
МАГІСТРА ГРИ
ЙОЗЕФА КНЕХТА
РАЗОМ З ЙОГО ТВОРАМИ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2020

ГЕРМАН ГЕССЕ І ЙОГО РОМАН «ГРА В БІСЕР»

1925 року гамбурзьке видавництво «С. Фішер» опублікувало книжку Германа Гессе «Курортник». Книжка ця — не роман. У ній письменник розповідає про себе самого, про майже п'ятдесятирічного «курортника Гессе», що лікувався у швейцарському Бадені від ішіасу й розмірковував про життя. Він пробував вивести якесь середнє світовідчуття «ішіатика», проте воно вийшло особистим, індивідуальним, по-людському неповторним. І все-таки у цьому відчутті були типові елементи: воно стало несподіваним перетином координат зовнішнього світу.

Всього за рік до гамбурзького видання Гессе вважав свою книжку таким інтимним твором, що опублікував її (під назвою «Psychologia Balnearia», або «Нотатки баденського курортника») власним коштом і малесеньким тиражем: для вузького кола друзів. А на старість признався, що давно вже вважає «Курортника» найкращим своїм твором.

Найкращий він чи ні — щодо цього можливі різні думки. Але що «Курортник» — при всій своєрідності творчої манери — дуже характерний для Гессе, в цьому, мабуть, сумніватись не доводиться. Книжка написана приблизно посередині життєвого і творчого шляху митця — не сказавши про це ні слова прямо, він неначе і озирається на минуле, і заглядає в майбутнє, намагаючись осягнути себе всього, усвідомити як літературний феномен.

«Якби я був музикантом, — зазначає він, — то міг би легко написати двоголосу мелодію, мелодію, що складалася б з двох ліній, з двох тональностей і нотних рядів, які відповідали б один одному, доповнювали б один одного, боролися б один з одним... Через те,

---

ГРА В БІСЕР

Спроба загальнозрозумілого вступу в її історію

...non entia enim licet quodammodo levibusque hominibus facilius atque incuriosius verbis reddere quam entia, verumtamen pio diligentique rerum scriptori plane aliter res se habet: nihil tantum repugnat ne verbis illustretur, at nihil adeo necesse est ante hominum oculos proponere ut certas quasdam res, quas esse neque demonstrari neque probari potest, quae contra eo ipso, quod pii diligentesque viri illas quasi ut entia tractant, enti nascendique facultati paululum appropinquant.

Albertus Secundus

Tract. de cristall. spirit. ed.

Clangor et Collof., lib. I, cap. 28¹

Рукописний переклад

Йозефа Кнехта:

...і хоч з певного погляду речі, що не існують, віддавати словами легше й не так відповідально, як речі суцї, особливо для людей легковажних, а проте для шанобливого й сумлінного історика виходить навпаки: найдужче не даються, коли їх хочеш убрати в одержу слова, і все ж таки найдужче потребують, щоб їх винесли на суд людський, певні речі, існування яких не можна ні довести, ні навіть припустити, але які саме тому, що шанобливі й сумлінні люди трактують їх немовби речі суцї, на крок наближаються до свого буття, до можливості свого народження.

---

¹ Альберт Другий. Тракт. про кристал. дух., вид. Клангор і Коллоф, кн. I, розд. 28 (*лат.*).

ЖИТТЄПИС МАГІСТРА ГРИ ЙОЗЕФА КНЕХТА

ПОКЛИКАННЯ

Про походження Йозефа Кнехта ми нічого не дізналися. Як і багато інших учнів елітарних шкіл, він або рано лишився сиротою, або жив у несприятливому середовищі, і його забрала звідти й усиновила Виховна Колегія. В кожному разі, йому не довелося переживати конфлікту між школою і родиною, що обтяжує молоді роки стільком обдарованим юнакам, утруднює їхній вступ до Ордену, а деяким ще й ламає вдачу, робить її важкою і суперечливою. Кнехтові пощастило: він ніби народився для Касталії, для Ордену, для служби у Виховній Колегії, йому ніби змалку судився такий шлях; і хоч він добре пізнав труднощі духовного життя, а все ж трагедію кожного, хто прирікає себе служінню рухові, пережив безболісно. Але присвятити особі Йозефа Кнехта таку велику розвідку нас звабила не стільки сама ця трагедія, скільки тиха, ясна, промениста наполегливість, з якою він творив свою долю, розвивав свій хист, здійснював своє призначення. Як усі видатні люди, він мав свого генія, *daimonion*, і свою *amor fati*¹, але його *amor fati* здається нам вільною від похмурого фанатизму. Щоправда, ми не знаємо того, що сховано в глибині людської душі, і пам'ятаємо, що історія, хоч би як тверезо, з якою діловитою об'єктивністю вона була писана, завжди лишається поезією, а третій вимір поезії — вигадка. Адже нам зовсім не відомо, — коли звернутися до великих прикладів, — як жилося, радісно чи тяжко, Йоганнові Себасті-

---

¹ Відданість долі (*лат.*).

ВЛАСНІ ТВОРИ ЙОЗЕФА КНЕХТА

ВІРШІ ШКОЛЯРА І СТУДЕНТА

СКАРГА

Нам буття не судилось. Ми — тільки потік.
Ми всі форми наповнюєм радо собою:
Форму ночі і дня, русла років і рік,
Піднебіння печери і тишу собору.

І нема нам спочинку, нема вороття,
Ми в дорозі, ми гості, — ні поля, ні плуга.
Нас жене по світах вічна спрага буття,
У завершеність форми не втілена туга.

Ми не знаємо, хто ми. Ми — сні у віках.
Мов крізь пальці, проходим крізь час і природу.
Ми лиш глина покірнa у Бога в руках,
Котру ліплять, але не випаляють зроду.

Зупинитися! Бути! Зажевріть теплом!
Ось до чого ми прагнем у вічній тривозі.
Але прагнення ці — лиш міраж, лиш фантом,
Що ніколи не стане спочинком в дорозі.

ПОСТУПКА

У непохитних душі не прозріли,
Дратують їх шукання наші ревні.

ТРИ ЖИТТЄПИСИ

ЗАКЛИНАЧ ДОЩУ

Було це не одне тисячоліття тому, коли на світі панували жінки: на чолі роду й родини стояли матері, яких слухались і вшановували, а поява на світ дівчинки була багато бажаніша, ніж народження хлопчика.

В одному селі жила прамати роду, сторічна або й ще старіша жінка, яку всі боялися й поважали, мов королеву, хоч вона, скільки пам'ятали люди, хіба що тільки, бувало, ворухне пальцем чи скаже слово. День у день сиділа вона біля порога своєї хижі, оточена ріднею, що слугувала їй, і жінки з села приходили, щоб виявити їй свою пошану, розповісти про свої турботи, показати дітей та попросити для них благословення; приходили й вагітні, щоб вона торкнулася їхнього живота й дала ім'я сподіваній дитині. Прамати часом клала руку їм на живіт, а часом лише кивала чи хитала головою або й зовсім не рухалась. Вона рідко щось казала, тільки існувала в селищі, була присутня: сиділа й володарювала, сиділа й рівно тримала стару голову з жовтаво-сивими тонкими пасмами волосся навколо пергаментного обличчя, з гострозорими, як у орла, очима, сиділа й приймала шану та подарунки, вислухувала прохання, новини, розповіді, скарги, сиділа і була всім відома як мати сімох дочок і як баба та прабаба багатьох онуків та правнуків, сиділа і зберігала в поранних глибокими зморшками рисах та за потемнілим чолом мудрість, перекази, права, звичаї і гідність селища.

Був весняний вечір. Небо затяглося хмарами, тому швидко почало смеркати. Перед глиняною хижею праматері си-

---

ЗМІСТ

Герман Гессе і його роман «Гра в бісер». *Дмитро Затонський* . . . 3

ГРА В БІСЕР

ГРА В БІСЕР	27
ЖИТТЄПИС МАГІСТРА ГРИ ЙОЗЕФА КНЕХТА	59
Покликання	59
Вальдцель	96
Студентські роки	119
Два ордени	152
Місія	182
Magister Ludi	210
На посаді	236
Два полюси	265
Розмова	289
Приготування	322
Заява	346
Легенда	373
ВЛАСНІ ТВОРИ ЙОЗЕФА КНЕХТА	431
Скарга	431
Поступка	431
Але ми тужим потай...	432
Літери	432
Читаючи давнього філософа	434
Останній гравець у бісер	434

До однієї токати Баха	435
Сон	436
Служіння	439
Мильні бульбашки	440
Прочитавши «Summa contra gentiles»	441
Щаблі	442
Гра в бісер	443
ТРИ ЖИТТЄПИСИ	444
Заклинач дощу	444
Сповідник	487
Індійський життєпис	518
КОМЕНТАРІ	557